

Bu broşürde zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyleri ilgilendiren haklar; günlük yaşamda karşılaşılan sorunlar ve ilgili mevzuatlar üzerinden kısaca açıklanmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin 2008'de imzaladığı ve onayladığı, Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin sürece katkısı değerlendirilmekte ve ulusal mevzuatımızla bu sözleşmenin karşılaştırmalı bir incelemesi sunulmaya çalışılmaktadır ve temel hukuki başvuru yolları sıralanmaktadır.

Türkiye'de zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan kişilerin büyük kısmı yasal olarak tanımlanmış "engelli" sınıflamasına girmesine rağmen, farklı nedenlerle bu grup pek çok haktan yararlanamamakta, büyük çoğunluğu haklarını ve yasal süreçleri bilmemekte, önyargılar nedeniyle en çok dışlanan ve ayrımcılığa uğrayan engelli grubunu oluşturmaktadırlar. Oysa ulusal yasalar ve Türkiye'nin imzaladığı uluslararası sözleşmelerden doğan pek çok hakları bulunmaktadır. Geçtiğimiz yıl Türkiye'de yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, engelliliğe yeni bir yaklaşım getirmektedir; bu sözleşme pek çok ayrıntılı madde ile engelli haklarını daha da genişletmeye yardımcı olacak niteliktedir. Sözleşmeyle getirilen bu hakların hukuki davalar yolu ile ileri sürülmesinde, zihinsel veya ruhsal rahatsızlığı bulunan bireyleri ya da ailelerini temsil edecek olan avukatlara çok iş düşmektedir.

Bu broşür, bu alanda çalışmak isteyen avukatlara destek olmak için kaleme alınmıştır.

Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi Derneği

Ergenekon Mah. Prof. Dr. Celal Öker Sok. 11/5

Harbiye - ŞİŞLİ / İstanbul

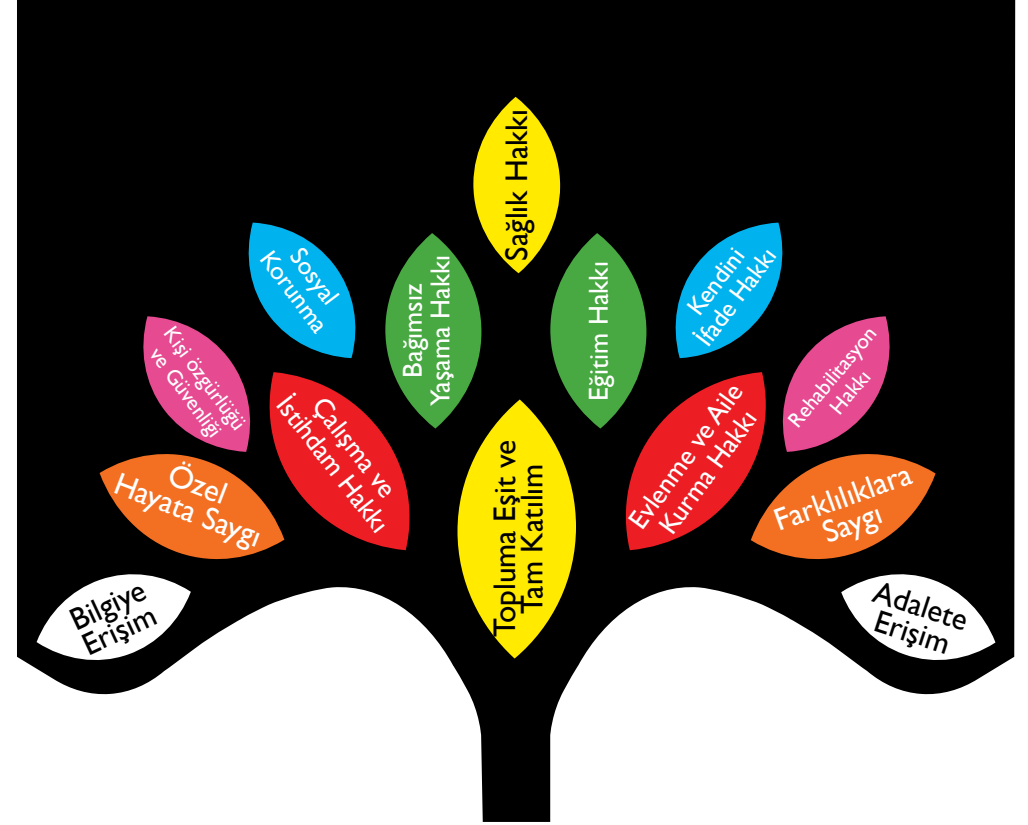
Tel: 0212 225 27 81 - 0212 225 27 65

Gsm: 0539 436 32 62 - 0534 317 36 88

Faks: 0212 225 27 64

www.rusihak.org

Zihinsel ve Ruhsal Rahatsızlığı olan Bireyler ile ilgili Temel İnsan Hakları

AVUKATLAR VE HUKUKÇULAR İÇİN KILAVUZ

İÇİNDEKİLER

Tanımlar	2
Ülkemizde ruh sağlığı alanındaki hizmet sistemi	3
Toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri	4
Ulusal mevzuatımız	5
Eşitlik ve ayrımcılığa uğramama hakkı	6
Dilekçe ve adalete erişim hakkı	7
Eğitim hakkı	8-9
Rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanma hakkı	10-11
Sağlık hakkı / hasta hakları	12-15
Aile ortamında yaşama hakkı, bağımsız yaşama hakkı	16-18
Şiddet veya istismara maruz kalmama hakkı	19-20
Yeterli yaşam standardı hakkı (Maaş hakkı)	21
Bakım hizmeti alma hakkı	22-23
Çalışma hakkı	24-25
Seçme ve seçilme hakkı, siyasi yaşama katılma hakkı	26
Diğer haklar	27
Başvuru yolları	28-29
Başvuru kaynakları	30
Rusihak hakkında	31

TANIMLAR

Zihinsel engeli ve ruhsal rahatsızlıkları olan kişilerin sayısı ile ilgili sağlıklı istatistikler olmayıp, bu rahatsızlıkları nedeniyle “engelli” kategorisine alınabilecek kişilerin ülkemizde iki-üç milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Yasalarımıza Göre Engelli (Özürlü) Ne Demektir?

2005 yılında çıkan 5378 sayılı Özürlüler Hakkında Kanun hükümleri uyarınca; Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi, yasal olarak özürlü kabul edilir.

“Özürlülük”, sağlık kurumlarının verdiği özürlü raporlarına göre tanımlanır.

2007 yılında Birleşmiş Milletler tarafından imzaya açılıp, 2008 yılında Türkiye tarafından da onaylanan Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ise “Engelli kişiler, diğerleri yanında, çeşitli engellerle etkileşerek kişinin diğerleriyle eşit bir şekilde topluma tam ve etkili şekilde katılmasını engelleyen uzun süreli fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal sakatlığı olan kişileri kapsar” ifadesini kullanmıştır. Bu sözleşme’nin amacı, engellilerin tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik etmek, bu hak ve özgürlükleri sağlamak ve korumak, ayrıca doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirmektir.

Özürlü sözcüğünün toplumdaki damgalayıcı kullanımı nedeniyle, son yıllarda engel ve engelli sözcüğü daha çok tercih edilmektedir. Rusihak ise “zihinsel ya da ruhsal rahatsızlığı olan birey” terimini kullanmayı tercih etmektedir.

RUSIHAK

ÜLKEMİZDE RUH SAĞLIĞI ALANINDAKİ HİZMET SİSTEMİ

Ülkemizde var olan ruh sağlığı hizmet sistemi, sekiz ruh sağlığı hastanesi ve bazı hastanelerin psikiyatri bölümleriyle sınırlıdır. Bu hastanelerde toplam yedi bin beş yüz civarında yatak vardır. Bakım hizmetlerinden sorumlu SHÇEK (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) ise elli iki yatılı kurumu ve yirmi civarındaki özel bakım merkezi ile bakım hizmeti vermektedir. Örgün eğitim içinde tüm engelli grupları için, beşyüz civarında eğitim okulu ve mesleki okul bulunmaktadır. Kaynaştırma eğitiminin pratikte pek çok zihinsel engelli birey yararlanamamaktadır. (bkz: Rusihak Akıl ve Ruh Sağlığı Alanında İnsan Hakları 2008 Türkiye Raporu, www.rusihak.org)

Ailelere mola desteği ve psikolojik danışmanlık, psikolojik krize müdahale ve sosyal yaşama uyum gibi konularda ise belli bir hizmet sistemi bulunmamaktadır. Bakım, tedavi, eğitim, güvenlik, sosyal güvence farklı kurumlar tarafından ve belli bir koordinasyon olmadan yapılmakta, bilgiye erişim ve yönlendirme konusunda yerel birimler henüz yaygınlaşmadığı için ciddi sorunlar yaşanmaktadır.

Ulusal yasalardaki eksikliklerin giderilmesi ve uygulamadaki ayrımcı pratiğin değiştirilmesi bakımından avukatların rolü oldukça önemlidir. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ve diğer uluslararası sözleşmelerle engellilere tanınan hakların yaşama geçirilmesinde bilgilendirici olmak, hakların alınmasında her tür yasal olanağı yaratıcı ve etkin kullanmak, açılacak örnek davalarla içtihat yaratmak ve yerel uygulayıcılarda tutum değişikliklerine yol açmak mümkündür.

Türkiye’de bir bakım merkezi

Türkiye’den bir ruh sağlığı hastanesi

Türkiye’den bir hastane odası

RUSIHAK

TOPLUM-TEMELLİ RUH SAĞLIĞI HİZMETLERİ

Türkiye'deki ilk toplum ruh sağlığı merkezi (Bolu)

Son kırk yılda dünyadaki gelişmeler, bu alanda kullanılan tıbbi tanımların yerine sosyal engellilik tanımını getirmiş, yani toplum-devletin zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin uyumu için yapmadığı şeyler asıl engel olarak görülmeye başlanmıştır. Bu kişiler de kendi yaşamları hakkında karar verme, yaşamlarına yön verme hakkına sahiptirler. Bu bakış açısından hareketle toplum temelli hizmetler hayata geçirilmiştir.

Toplum-temelli (community-based) ruh sağlığı hizmetleri, kişilerin engel durumları ne olursa olsun, büyük kapalı kurumlar yerine, bulundukları yerde istedikleri şekilde yaşamalarına ve özgür iradelerini kullanmalarına olanak verecek ruh sağlığı hizmetlerini kapsamaktadır.

Avrupa ve ABD'nin bazı eyaletlerinde toplum-temelli hizmetler küçük ölçekli toplum ruh sağlığı servislerine (korumalı evler, ruh sağlığı merkezleri, bakım merkezleri, korumalı işyerleri vb.) ve ancak zorunlu durumlarda psikiyatri hastanesinde bulunmaya dayanmaktadır. Her belediye sınırı içinde insanların her tür sorunuyla ilgili yönlendirme yapan sosyal servisler bulunmaktadır. Psikoterapi ve psikiyatrik ilaç tedavisi kadar, sosyal destek, akran dayanışma grupları ve kendine yardım grupları da pek çok ülkede tedavi yöntemi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, ailelere mola desteği, kişi merkezli planlama (rahatsızlığı olan kişinin, tedavisine ve yaşama biçimine uzmanların desteğiyle kendisinin karar vermesi), vasiliğe alternatif olarak destekli karar verme, istemsiz yatışları azaltmak için psikiyatrik önریza formu veya kriz kartı gibi ihtiyaçlara göre geliştirilmiş ve ülkemizde henüz uygulanmayan hizmet türleri bulunmaktadır. Ancak, son birkaç yıl içinde toplum-temelli hizmetlerle ilgili yetkili kurumlar tarafından Türkiye'de de adımlar atılmış, Elazığ ve Bolu'da örnek uygulamalar yapılmıştır. Büyük bakım kurumlarının küçültülmesi ve tüm Türkiye'ye yaygınlaştırılması yönünde planlar yapılmaktadır.

İtalya'da bir toplum ruh sağlığı merkezi

RUSİHAK
Ruh Sağlığı ve İnsan Hakları

ULUSAL MEVZUATIMIZ VE ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERİN SÜRECE KATKISI

Yasalarımız açısından, kişinin, medeni haklarını kullanması ve cezai sorumluluk taşıması için ruhsal yönden sağlıklı olması ön koşuldur. Oysa son yıllardaki gelişmelerle birlikte her insan gibi, zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin de doğrudan ya da destekle kendi adlarına konuşabilmesinin yolları araştırılmaktadır.

Engel düzeyleri ve aldıkları destek türü ne olursa olsun, bu kişilerin ihtiyaç ve isteklerini dinlemek ve anlamak mümkündür. Bu kişiler de kendi yaşamları hakkında karar verme, yaşamlarına yön verme hakkına sahiptir. Toplum-temelli hizmetlerin gelişmesini sağlayan bu bakış açısının son ürünü Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmedir. 2007 yılında imzaya açılan bu sözleşmeyi ve eki olan İhtiyari Protokolü, Türkiye, 3 Aralık 2008 tarihinde 5825 sayılı kanunla imzalamıştır. Sözleşme, Bakanlar Kurulu'nun 27/5/2009 tarih ve 2009/15137 sayılı kararıyla onaylanmıştır. Ancak bireysel başvuru yolunu açan ek protokol henüz onaylanmamış olup son durumun kontrol edilmesinde fayda vardır.

Bilindiği gibi ulusal mevzuatımızda, yetersiz ya da belirsiz kalan kimi konularda uluslararası sözleşmeler bazı avantajlar getirmektedir. Ayrıca Anayasamızın 90. maddesine göre, uluslararası sözleşmenin yasalarla çatışması halinde uluslararası sözleşme hükümleri uygulanır. Bu nedenle hem idari hem adli başvurularda ulusal ve uluslararası mevzuat birlikte kullanılmalıdır.

RUSİHAK
Ruh Sağlığı ve İnsan Hakları

EŞİTLİK VE AYRIMCILIĞA UĞRAMAMA HAKKI

Türkiye'de bir ruh sağlığı hastanesi

Anayasamızın 10,12,17. maddeleri kanun önünde herkesin eşit olduğunu söyler. Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyler için ayrıca Özürlüler Hakkında Kanun'un 4. maddesiyle özel bir düzenleme yapılmış ve engelliler aleyhine ayrımcılık yapılamayacağı belirtilmiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Yasası 122 maddesiyle düzenlenen ayrımcılık yasayla da, diğer grupların yanı sıra engellilere yönelik ayrımcılık da yasaklanarak yaptırıma bağlanmıştır.

Ulusal yasaların dışında, tarafı olduğumuz bir çok uluslar arası sözleşmelerle de ayrımcılık yasaklanmaktadır.

Sorunlar;

Her ne kadar Anayasamızda herkesin kanunlar önünde eşitliğinden söz ediliyorsa da, bu düzenleme zihinsel ve ruhsal rahat-

sızlığı olan bireyler aleyhine yapılan ayrımcılıkların önlenmesine yetmemektedir. Bu nedenle ulusal mevzuatımız oldukça eksiktir.

Toplumumuzda zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin hiçbir şeyden anlayamayacakları ve hiçbir şey yapamayacakları ön kabulü çok yaygın olup, bu bireylerin eğitim alamayacakları ve çalışamayacakları düşünülmekte; toplumsal hayatın dışında bırakılmaktadırlar.

Öneriler;

Anayasamızın 61. maddesi ile devlete engellilerin korunması ve toplum hayatına katılmalarını sağlamak için gerekli tedbirleri alma görevi verilmiştir. Ancak bu madde son derece yetersiz olduğu için yapılacak başvurularda "Bireyin herhangi bir ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasının güvence altına alınması devletin görevidir" diyen Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 5. maddesine vurgu yapılmalıdır.

RUSİHAK

DİLEKÇE VE ADALETE ERİŞİM HAKKI

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlıkları olan bireylerin de adalete erişim hakkı vardır; müracaat, şikayet, dava ve tazminat hakları gözetilmelidir.

Anayasa'nın 74. maddesi ve 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun'un 5 ve 7. maddeleri gereği, vatandaşların verdikleri dilekçeler yanlış merciye verilmiş olsa dahi, tüm kamu görevlilerinin bunları alarak kayda geçirme, doğru merciye iletme ve 30 gün içinde yazılı yanıt verme yükümlülüğü vardır. Ayrıca Türk Ceza Yasası 121. maddesi gereği, kamu görevlilerine, kişilerin belli haklarını kullanmak için verdiği dilekçelerini hukuki bir neden olmaksızın kabul etmemeleri halinde, 6 aya kadar hapis cezası getirilmiştir.

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin herhangi bir suça karışmaları ve kendilerini savunamayacak durumda olmaları halinde, kişinin istemi aranmaksızın baro tarafından kendisine bir müdafî, görevlendirilir. (Ceza Muhakemesi Kanunu 135. madde)

Slovenya'daki ruh sağlığı ile ilgili dernek merkezleri.

Sorunlar;

Ancak özellikle engelli bireyler ve ailelerinin dilekçelerinin, kamu kurumlarındaki görevlilerce çeşitli bahaneler ileri sürülerek alınmaması, işleme konulmaması gibi yaygın bir uygulama vardır. Bir başka temel sorun da ruhsal ve zihinsel rahatsızlığı olan bireylerin adalete erişimlerini sağlamaya yönelik yeterli destek mekanizmalarının bulunmamasıdır.

Öneriler;

Ulusal mevzuatta engellilerin adalete erişiminin sağlanması bakımından var olan eşitsizlik ve/veya eksiklikleri aşmakta uluslararası sözleşmelerin etkin kullanımı önemli bir olanaktır. Anayasa'nın 90. maddesinin açtığı bu olanak sayesinde, başta Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 13. maddesi olmak üzere, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer sözleşmeler kullanılarak engellilerin adalete erişiminde eşit haklar ve olanaklar talep edilmelidir.

RUSİHAK

EĞİTİM HAKKI

Rusihak'ın hastanelerde yaptığı etkinliklerden

Yüksek Öğretim Kurumları Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği m.4 uyarınca, Yüksek Öğretim Kurulu Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezi ile üniversitelerin Özürlü Danışma ve Koordinasyon Merkezleri kurulmuştur ancak bazı üniversiteler kitapçıklarına engelli öğrenci alamayacaklarını yazmaktadırlar ki bu; ayrımcılık ve eğitim hakkının açıkça engellenmesidir.

Eğitim hakkı herkes için temel bir haktır. Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyler için, eğitim kendilerini geliştirmenin ve tedavinin bir yolu olduğu gibi, toplumsal hayata katılmalarının da en önemli araçlarından biridir. Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı bulunan bireylerin eğitim hakkı, 5378 sayılı Özürlüler Hakkında Kanun (m.15), Temel Eğitim Kanunu (m.8) ve 26184 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde (m.6) geçmektedir.

Sorunlar;

5378 sayılı Özürlüler Hakkında Kanunun getirdiği haklarla, zihinsel yada ruhsal rahatsızlığı olan çocuklar ve gençler eğitilebilir ve öğretilbilir kategorilerine ayrılmakta, özel eğitim merkezlerinde haftada 2-10 saat gibi yetersiz bir beceri eğitimi almakta, fizyoterapi ve psikolojik destek gibi hizmetler çok az sunulmaktadır.

Yetişkin zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyler eğitim hakkından yararlanamamaktadırlar.

Zihinsel ya da ruhsal rahatsızlığı olan bireyler, üniversite eğitiminde desteklenmemektedir.

Rusihak'ın hastanelerde yaptığı etkinliklerden

Öneriler;

Özürlüler Kanunu 15. maddeye göre:

- Eğitim zihinsel ya da ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak yapılmalıdır.

- Eğitim zihinsel ya da ruhsal rahatsızlığı olan bireyleri ayırarak değil, bütünleştirilmiş ortamlarda diğer bireylerle birlikte eğitim almaları sağlanarak yapılmalıdır.

- Zihinsel ya da ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin, diğer bireylerle eşit eğitim imkanlarına sahip olmaları için, devlet tarafından gerekli tedbirlerin ve önlemlerin alınması gerekmektedir.

- Bu bireylerin, üniversite eğitimine devam etme, uygun araç gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması ve uygun eğitim, araştırma, barınma ortamlarının sağlanmasını isteme hakları vardır. Eğitim hakkı ile ilgili, gerek eğitim kurumlarına gerekse mahkemelere yapılacak başvurularda, ulusal mevzuat yanında Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin eğitimi düzenleyen 24. maddesi de kullanılmalıdır. Bu madde şu hakları düzenler;

- İnsan potansiyelinin, onur ve değer duygusunun tam gelişimi ve insan haklarına, temel özgürlüklere ve insan çeşitliliğine saygı duyulmasının güçlendirilmesi;

- Engellilerin kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin en üst derecede gelişiminin sağlanması;

- Özgür bir toplumda, engellilerin etkili bir şekilde katılımlarının sağlanması.

REHABİLİTASYON HİZMETLERİNDEN FAYDALANMA HAKKI

Slovenya'da ruh sağlığı ile ilgili bir derneğin rehabilitasyon merkezi

Özürlüler Kanunu 10. madde'de tanımlandığı üzere, zihinsel ya da ruhsal rahatsızlığı olan bireyin; toplum içinde kendi kendine yeterli olmak ve fonksiyon kayıplarını gidermek için rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanması gerekmektedir. Rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanabilmeleri için Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı RAM (Rehberlik Araştırma Merkezi) tarafından eğitsel tanı verilmekte ve rapor düzenlenmektedir.

Sorunlar;

Ancak pratikte zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyler ne yazık ki rehabilitasyon için yeterli bütçe, yetişmiş eleman ve uygun program bulunmadığından rehabilitasyon olanaklarından yeterince yararlanamamaktadırlar.

RAM (Rehberlik Araştırma Merkezi) raporu düzenlenirken uygulanacak kurallar, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde belirtilmesine rağmen, özellikle zihinsel veya ruhsal rahatsızlığı olan bireylere sadece bir test uygulandığı, bireylerle ve ailesiyle görüşülmediği ve alınacak kararlara mümkün olduğunca bireyin ve ailelerin katılımının sağlanması gerekirken bu hususlara dikkat edilmediği görülmektedir.

Ayrıca bu konudaki en büyük sıkıntılardan biri de Özel Eğitim Kurulu kararlarına karşı yargı yolunun kapalı olduğu görüşüdür ki, bu doğru değildir.

RUSİHAK
Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi

Bakırköy Güneş Hastanesi

Öneriler;

RAM raporlarına itiraz hakkı, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği m.18 ve Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği m.13'de düzenlenmiştir. İtiraz süresi kurul kararının ilgiliye tebliğinden itibaren 60 gündür.

İtirazları yaparken;

- Öncelikle bireyle ve ailesi ile bir uzman eşliğinde görüşülerek RAM aşaması ayrıntılı olarak sorulmalı ve bir tutanak düzenlenmelidir. RAM raporunun düzenlenmesinden önceki aşamaya da itiraz edilebileceği unutulmamalıdır.
- Eğitsel değerlendirme ve tanılama ile yerleştirme kararlarına ayrı ayrı itiraz edilebilir. Yerleştirmenin zihinsel veya ruhsal rahatsızlığı olan bireylere en yakın merkeze yapılması gerekmektedir.
- Özel Eğitim Kurulu kararı idari bir karar olup, Anayasa gereği idarenin her türlü karar ve işlemine karşı idari yargı yolu açık olduğu için, Özel Eğitim Hizmetleri Kurulu kararına karşı İdari Yargılama Usulü Kanunu gereğince, İdare Mahkemesine başvurulmalıdır. İtiraz sırasında üniversitelerden alınan alternatif raporlar dilekçeye eklenmeli ya da başvuru sırasında üniversitelerin ilgili bölümlerinden, bireyin yeniden değerlendirilmesi istenmelidir (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, m.18)
- Eğitim ve rehabilitasyon hakkı konusunda unutulmaması gereken bir husus da; Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 90. maddesinde düzenlenmiş olan merkezlere ücretsiz ulaşım hakkıdır. Özel eğitim okul ve kurumları ile özel eğitim sınıflarındaki gündüzlü öğrencilerin okula ulaşimleri ücretsizdir.

RUSİHAK
Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi

SAĞLIK HAKKI – HASTA HAKLARI

Türkiye'deki bir psikiyatri servisi

Sağlık hakkı;

Aydınlatılmış onam (kişinin sağlık durumu, uygulanması önerilen tedavi ve olası sonuçlar hakkında anlayacağı şekilde bilgilendirilme hakkı), tedaviyi reddetme haklarına saygı gösterilmesi ve istemsiz yatış kavramlarını da kapsayan bir haktır. (26184 sayılı Hasta Hakları Yönetmeliği m.18)

Aydınlatılmış onam olarak tanımlanan onay öncelikle hastadan; hastanın anlama ve ifade gücünün bulunmadığı hallerde müdahale tıbben gerekli ise velisi veya vasisinden; velisi veya vasisinin bulunmadığı ya da onlara ulaşamadığı hallerde müdahale tıbben gerekli ise Sulh Hukuk Hakimliği'nden alınmalıdır. (Hasta Hakları Y. m.18, Medeni Yasa 436)

Aydınlatılmış onam hiç alınmadan tedaviye başlanabilecek tek durum; zihinsel ya da ruhsal rahatsızlığı olan bireye derhal müdahale edilmediği takdirde kişinin hayatının veya hayati organlarından birinin tehdit altına girecek olmasıdır. (Hasta Hakları Y. m. 24)

Aydınlatılmış onam kapsamında hasta;

Mevcut sağlık durumu, hastalığının seyri ve muhtemel neticeleri, uygulanacak tıbbi işlemler ve sonuçları, alternatif yöntemler ve son olarak tedavi gerçekleştirmediği takdirde ortaya çıkacak muhtemel sonuçlar hakkında bilgilendirilmelidir.

(Hasta Hakları Yönetmeliği.18)

Zihinsel ya da ruhsal rahatsızlığı olan bireyin tedaviyi, tedavinin her aşamasında hayati tehlike hariç, reddetme hakkı vardır.

İstemli yatış;

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin hastanede görevli bir psikiyatri uzmanının gerekli görmesi koşuluyla, kendi istemleriyle bir psikiyatri kliniğine yatırılarak tedavi edilmesini ifade eder.

İstemsiz yatış;

Psikiyatrik yönden zorunlu yatış koşulları oluşmuş zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyin kendi istemi dışında bir psikiyatri kliniğine yatırılmasını ifade eder.

RUSİHAK

Sorunlar;

Tüm bu haklar belirtilen yasalarda tanımlanmış olmasına rağmen, gerek hastanelerdeki yoğunluk gerekse engelli bireye yönelik ayrımcı zihniyet, aydınlatılmış onam kavramının tam olarak uygulanmasına engel olmaktadır. Pratikte özellikle zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan kişiler, hastalıkları, tedavi yöntemleri, riskler ve alternatif tedavi seçenekleri konusunda bilgilendirilmemektedir. Bunun yerine yasal zorunluluğu yerine getirmiş olmak için kişiye yönetmelikte sayılan hakların yazılı olduğu bir belge imzalatılarak, tedavi doktor tarafından planlanmakta ve uygulanmaktadır.

Uygulamada, kuruma kabul edilen kişilerin, kendi istemleri dışında bazen kurumun bazen de vasinin suistimali yüzünden kurumdan ayrılmadıkları ya da yine kendi isteğiyle dahi olsa psikiyatri hastanesine yatmış olan bir kişinin sonradan hastaneden çıkmadığı görülmektedir. Herhangi bir mahkeme kararı olmaksızın bireyin istemi dışında bir kurumda tutulması, kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılması anlamına gelir.

Ayrıca, Medeni Kanunun 434. maddesine dayanarak kurumlar; kuruma yerleştirilen veya alıkonulan kişi ile ilgili işlem yapıldıktan sonra vesayet makamına bilgi vermektedirler. Kuruma ya da psikiyatri kliniğine yerleştirilen kişi için itiraz yoksa, başka herhangi bir inceleme ve denetleme yapılmamaktadır. Tutulmayla ilgili sorunlar bu noktalarda kendini göstermektedir.

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyler hukuka aykırı veya keyfi bir şekilde özgürlüğünden yoksun bırakılamazlar. (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme 14. madde)

PSİKİYATRİK ÖNRIZA FORMU / KRİZ KARTI

Son 15 yıldır Avrupa'da psikiyatrik önriz formu veya kriz kartı gibi uygulamalarla istemsiz yatışlar azaltılmıştır. Önriz formunda kişi alevlenme döneminde değilken (akıl sağlığı yerinde iken) nerede, kim tarafından, nasıl tedavi uygulanmasını tercih ettiğini yazar ve üstünde taşır. Kriz kartında ise tedavi ve iletişim bilgileri yer almaktadır. İstemsiz yatış yada kriz durumlarında, görevliler öncelikle bu formları araştırır ve orada yazanlara öncelik tanır.

RUSİHAK

SAĞLIK HAKKI – HASTA HAKLARI

Öneriler;

Hastanelerin zihinsel ya da ruhsal rahatsızlığı olan bireyler için engellilik derecesini gösteren raporlarına karşı, bölge hastanelerine itirazda bulunulabilir. Bu hastanelerin raporlarının kesin olduğu yasa da belirtilmekteyse de; Anayasa gereği idarenin her türlü işleme karşı dava açılabilmesi için; alternatif rapor alınarak İdare Mahkemelerine itirazda bulunularak bu raporların denetimi sağlanmalıdır.

Türkiye'de bir ruh sağlığı hastanesinin kamera izleme ekranı

Türkiye'den bir kapalı psikiyatri servisi

İstemsiz yatış, Medeni Yasa'nın 432. maddesi ile düzenlenmiştir. İstemsiz yatış, zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan her kişi için değil, ancak akıl hastalığı veya akıl zayıflığı teşhisi konulan bireyler için (yasada sayılanlarla birlikte) uygulanabilir.

Tutulma ve istemli ya da istemsiz yatışlara ilişkin itirazları yaparken, Medeni Yasa'nın ilgili hükümlerindeki yetersizlik nedeniyle uluslararası sözleşmeleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarını kullanmak gerekir.

Bu konuda, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi ve AİHM kararlarından çıkan sonuçlar şöyledir;

- İstemsiz yatış, tedavi edici bir amaç doğrultusunda veya kişinin durumu kendisine veya başkalarına zarar verme konusunda ciddi bir risk taşıyorsa söz konusu olabilir.

Hollanda'da ruh sağlığı hastanesinin hasta yemekhanesi

- Kişinin ruh sağlığının yerinde olmadığına ilişkin bir uzman raporu olmalıdır.
- Kişinin Mahkeme önünde dinlenmesi gerekir.
- Kişinin avukat tutma ve bedelsiz yardım talep etme, tanık dinletme hakkı vardır.
- Kişinin duruşmanın tamamının veya bir kısmının kapalı yapılmasını talep etme hakkı vardır.
- Bu karara karşı çıkma ve yatırılma (tutulma) söz konusuysa, sürecin makul aralıklarla denetimini isteme hakkı vardır.
- Hastalık, zorunlu tutulmayı gerektirecek şekilde, tutulma süresince devam etmelidir. (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları)
- Mümkün olan durumlarda ilk raporu veren kurum veya kişiden bağımsız bir ruh sağlığı çalışanından rapor alınmalıdır. (Psikiyatrik Rahatsızlığı Olan Kişilerin Korunmasına ve Ruh Sağlığı Hizmetlerinin İyileştirilmesine İlişkin Birleşmiş Milletler İlkeleri)

AİLE ORTAMINDA YAŞAMA HAKKI/ BAĞIMSIZ YAŞAMA HAKKI

Medeni Kanunun 13. ve 14. maddelerine göre, ayırt etme gücüne sahip olan herkes fiili ehliyete sahiptir. Yani, zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan birey olmak değil, ancak ayırt etme gücüne sahip olmamak evlenmeye engeldir. (Medeni Yasa 125. madde), (Evlendirme Yönetmeliği)

Ayrıca Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 23. maddesi ve Birleşmiş Milletler Engelli Kişiler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar 9 ile de engelli bireylerin evlenme ve aile kurma hakkı olduğu açıkça belirtilmiştir. Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyin de çocuk sahibi olma hakkı vardır. Hiç bir koşulda çocuğun veya ebeveynlerinin özürlü olması nedeniyle, çocuk anne ve babasından ayrı tutulamaz. (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme m.23)

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 19. maddesi bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkını şöyle tanımlamaktadır:

- Kişi ikamet edeceği yeri ve nerede ve kiminle birlikte yaşayacağını başkalarıyla eşit olarak seçme (hakkına) sahiptir ve belirli bir şekilde düzenlenmiş bir yerde ikamet etmek zorunda değildir;
- Devlet, engelli kişilerin yaşama ve topluma dahil olmalarının desteklenmesi; toplumdaki tecrit edilmeleri ve toplum dışında kalmalarının önlenmesi için gerekli olan kişisel yardım dahil olmak üzere; ev içindeki veya yerleşim yerindeki başka toplumsal destek hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamalıdır;
- Vatandaşlara yönelik toplum hizmetleri ve tesisler, herkesin eşit biçimde yararlanmasına açık olmalıdır.

Vesayet;

Gerek ayrımcılığa uğramama, gerekse aile kurma ve bağımsız yaşama kapsamında değerlendirilebilecek önemli bir kavram da vesayettir.

Medeni Yasa'nın 13. maddesine göre akıl yarıllığı ve akıl hastalığının varlığı, kişinin ayırt etme gücünden yoksunluğunun göstergesidir. Medeni Yasa'nın 14. maddesine göre ise; ayırt etme gücü olmayanlarla, küçüklerin ve kısıtlıların fiil ehliyeti yoktur ve onların bazı temel haklarını kullanabilmesi için, onlar adına karar verecek bir vasi atanması gerekir.

RUSİHAK

BAĞIMSIZ YAŞAMA HAKKI

Medeni Yasa 403-483. Maddeleri arasında vasilikle ilgili düzenlemeler yapılmıştır:

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin, işlerini görememesi, korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gerekmesi ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokması hallerinde onlara vasi tayin edilir.

Vasi, zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyin malvarlığını ve diğer ilgili bütün menfaatlerini korumak ve hukuki işlemlerde bireyi temsil etmekle yükümlüdür.

Türkiye'nin ilk korumalı evi (Elazığ)

Sorunlar;

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyleri koruma amaçlı bir kurum olarak düşünülen vesayet kurumu, uygulamada engelli bireylerin kendi yaşamları hakkında karar verme haklarının ellerinden alınmasına neden olmaktadır.

Vasilik çoğu zaman, engelli bireyin evlenme, aile kurma, bağımsız yaşama, çalışma, eğitim ve öğretimden yararlanma, sağlık hakları başta olmak üzere, en önemli temel haklarının kısıtlandığı bir ayrımcılık mekanizmasına dönüşmektedir. Vesayet kurumunun etkin denetimini yapacak sosyal destek mekanizmalarının olmayışı temel sorunlardan biridir.

Özürlüler Kanununda, evlenme ve aile kurma hakkı ile ilgili hiçbir düzenleme olması ise önemli bir eksikliklerdir.

Vesayetle İlgili Öneriler;

Vasi atanma davalarında, hakimlerin ruhsal ya da zihinsel rahatsızlığı olan kişiyi mutlaka dinlemesi (Medeni Yasa m. 409), adli yardım kapsamında ücretsiz avukat yardımı sağlanması, mahkeme ortamında kendini ifade edebilmesi için psikolog desteği sağlanması zorunlu hale getirilmelidir. Ayrıca vasi atanma davalarında sosyal inceleme raporu zorunluluğu getirilerek, bu kişilerin, yakınları tarafından istismar edilmelerinin önlenmesi için hassas inceleme yapılması gerekmektedir. (Anayasa m.90 yoluyla Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme m.12)

RUSİHAK

BAĞIMSIZ YAŞAMA HAKKI

Bunlarla birlikte aslolan vasi atanması değil, tüm çağdaş ülkelerde olduğu gibi, zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin, sosyal çalışmacı, psikolog ve diğer uzman desteğiyle güçlendirilerek yaşamını eşit bireyler olarak sürdürebilmesinin sağlanmasıdır (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme).

Vasi, bireyin menfaatlerini korumuyorsa vasinin değiştirilmesi her zaman istenebilir. Ayrıca zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyin durumu, yapılacak iş ve menfaatleri dikkate alınarak doğrudan vasi tayini yerine Medeni Yasa 426. madde gereğince kayyum da atanabilir.

Aynı zamanda uluslararası sözleşmelerdeki hükümler de ileri sürülerek (Psikiyatrik Rahatsızlığı Olan Kişilerin Korunması ve Ruh sağlığı Hizmetlerinin İyileştirilmesine İlişkin BM İlkeleri 1, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme 12. madde, Zihinsel Engelli Bireylerin Haklarına İlişkin BM Bildirgesi), vasi tayin edilmesi zorunlu olan durumlarda da illa aile üyelerinden birinin değil, çıkar çatışması olmayan ve gerçekten zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyin tüm haklarını kullanmasını sağlayabilecek uzman vasinin atanması istenmelidir. Bu uzman vasiler, zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan birey ile çalışan avukatlar, doktorlar, sosyal hizmet uzmanları veya bu konuda sivil toplum örgütlerinde çalışan deneyimli kişiler olmalıdır.

DESTEKLİ KARAR VERME

Yurtdışında vasilik sistemine alternatif olarak destekli karar verme hizmeti uygulanmaktadır. Bu uygulamada, zihinsel veya ruhsal rahatsızlığı bulunan insanlar, karar verme kapasiteleri konusunda desteklenir, bilgi ve deneyim kazanıp kendi adlarına karar verebilmeleri sağlanır. Zihinsel veya ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin karar verme becerilerini geliştirmek için hazırlanan programlar ve kitaplar kişi merkezli planlama desteğiyle birlikte sunulur. Kişi merkezli planlamada; rahatsızlığı olan kişi ve onu destekleyecek uzmanlar ve aile üyeleri bir ekip oluşturur. O kişinin isteklerine göre hizmetleri birlikte planlar ve uygularlar. Pek çok ülkede bu konuyla ilgili çalışan resmi ya da sivil toplum örgütleri bulunmaktadır.

RUSİHAK
Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi

İŞKENCE, İNSANLIK DIŞI VEYA AŞAĞILAYICI MUAMELE/CEZA İLE SÖMÜRÜ, ŞİDDET VEYA İSTİSMARA MARUZ KALMAMA HAKKI

Birçok Avrupa ülkesinde artık kullanılmayan, ama Türkiye'de saldırganlığı önlemek için kimi zaman kullanılan tespit aleti

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin ev içinde, kurumda ya da dışarda işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleyle veya cezaya maruz kalmamaları ve rızaları alınmaksızın tıbbi veya bilimsel deneye tabi tutulmalarının sağlanması için etkin bir şekilde tüm yasal, idari, yargısal ve diğer tedbirlerin devlet tarafından alınması gerekmektedir. (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 15. madde)

Sorunlar;

Zaman zaman bakım veya tedavi kurumlarında ya da aile yanında zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylere çeşitli kötü muameleler yapılmaktadır. Kurumlarda disiplin cezalarının uygulandığı belirtilmekte olup, yemek vermeme, oyun odasına almama gibi cezalandırma yöntemleri kullanılmaktadır.

Diğer önemli bir sorun; kurumda yaşayan zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyin kurum içinde ya da dışında istismar, kötü muamele veya tecavüze maruz kalması halinde, mağdur olan bireye bir avukat tayin edilmemesi ve kurum bireyin vasisi olduğundan, kurumun avukatlarının bireyi temsil etmesidir.

Bu gibi hallerde çıkar çatışması nedeniyle mahkeme tarafından mağdur ya da şikayetçi olan zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireye, CMK gereğince avukat tayin edilmesi talep edilmelidir.

RUSİHAK
Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi

İŞKENCE, İNSANLIK DIŞI VEYA AŞAĞILAYICI MUAMELE/CEZA İLE SÖMÜRÜ, ŞİDDET VEYA İSTİSMARA MARUZ KALMAMA HAKKI

Öneriler;

Psikiyatrik Rahatsızlığı Olan Kişilerin Korunması ve Ruh Sağlığı Hizmetlerinin İyileştirilmesine İlişkin BM İlkeleri I'de, açıkça kişiyi temsil edecek kişinin kurum ve kurum personeli olmaması gerektiği belirtilmiştir. (Aynı kuralın vasi için de geçerli olduğunu unutmamalıyız.)

Bu hakkın gerçekleştirilebilmesinin en önemli yollarından biri; engellilere hizmet etmeye yönelik tüm tesislerin ve programların bağımsız sivil toplum örgütleri tarafından etkin bir şekilde denetlenmesini sağlamaktır. Özellikle kapalı kurumlarda kötü muamele ve taciz riskine karşı bağımsız denetimin önemi büyüktür. Türkiye'nin de imzalamış olduğu İşkenceye Karşı Sözleşme Ek Protokolünde (OPCAT) öngörüldüğü şekilde, bağımsız sivil denetim mekanizmalarının oluşturulması ve önceden bildirimsiz sivil denetimler sayesinde engelli grupları daha güvende olacaktır.

Avukatlık Yasası'nın 76. maddesiyle barolara yüklediği insan haklarını savunmak görevi kapsamında, baroların ve avukatların bu tür kapalı kurumların denetiminde üstlenecikleri etkin tutum, hak ihlallerinin engellenmesi bakımından çok önemli olacaktır. Avukatlar bir yandan kendi barolarını bu kapsamda harekete geçmek için zorlamalı, diğer yandan da sivil toplum örgütlerini güçlendirici ve destekleyici rol oynamalıdır.

YETERLİ YAŞAM STANDARDI HAKKI (MAAŞ HAKKI)

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin, yiyecek, giysi ve barınma dahil kendileri ve aileleri için yeterli yaşam standardına sahip olma hakkı vardır ve yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesi devletin sorumluluğundadır. Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyin bakımını yapan aile bireylerinin bakım ücreti alma hakkı vardır.

Sorunlar;

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile diğer uluslararası belgelerde ayrıntıları ile düzenlenen bu hak, ulusal mevzuatta son derece sınırlı olan engelli maaşına indirgenmiştir. 2022 sayılı Yasa ile belirlenen maaş her yıl yeniden tespit edilmektedir. (2022 SY m.Ek. I a.) Kuşkusuz engellilere ekonomik güvence sağlanması olumlu ve önemli bir konudur. Ancak yapılan düzenleme, engellilerin insan onuruna uygun yaşamalarını sağlamaya yeterli değildir.

Öneriler;

Öncelikle bağlanan maaşlar bir insanı açlık sınırının üstüne çıkaramayacak kadar düşüktür. Ayrıca maaş almaya hak kazanmada, ailenin kişi başına düşen geliri değil, engelli bireyin geliri esas alınmalı ve en azından asgari ücret düzeyinde bir maaş bağlanmalıdır.

Slovenya'da ruhsal rahatsızlığı olanların kaldığı korumalı ev

BAKIM HİZMETİ ALMA HAKKI

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyin öncelikle toplum-temelli bakım hizmeti talep etme hakkı vardır. Özürlüler Kanunu'nun kabulü ile kurum bakımı hakkının yanı sıra evde bakım hizmeti talep etme hakkı da getirilmiştir. Engelli kişilerin yaşamlarını öncelikle bulundukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi esastır. Bu husus, Özürlüler Kanunu 6,9,14,15. maddeleriyle düzenlenmiştir. Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin evde bakım hizmeti talep etme hakları vardır.

Sorunlar;

Evde bakım ücreti alan kişiler/aileler üzerinde yeterli denetim uygulanmaması, ücret dışında fiziksel, ruhsal, sosyal ve tıbbi destek mekanizmalarının bulunmaması nedeniyle engelli bireyler ve bakım verenler sorun yaşamaya devam etmektedir.

Gerek Özürlüler Kanunu gerekse SHÇEK Yasası ile evde bakımı mümkün olmayan ya da ailesi veya bakım verecek yakını bulunmayan engellilere kurumda maddi destek olanağı sağlamaktadır. Bakım merkezlerinde kalmak zorunda olan bireylerin belli şehirlerde yoğunlaşan az sayıdaki kurumda kalmak zorunda olması, aile ve yakınlarından uzaklaşmasına neden olmakta, bu da kişinin sosyal uyaranlardan yoksunlaşmasına, yeti kaybına ve duygusal sorunlar yaşamasına yol açmaktadır. Ayrıca, bu tür izole kapalı kurumlarda yaşamak zorunda kalan ağır zihinsel ve ruhsal engeli olan bireyler, her türlü istismara açık olup, yeterli koruma mekanizmalarından yoksun kalmaktadır. Bu sorunların çözülmesini sağlayacak toplum-temelli hizmetler, ulusal mevzuattaki hükümlerde ve uygulamada yok denecek kadar azdır ve ancak uluslararası belgelerdeki hükümlerden yararlanılarak talep edilebilir.

Öneriler;

Toplum içinde yaşayabilmek için destek hizmeti alma hakkı, Psikiyatrik Rahatsızlığı Olan Kişilerin Korunması ve Ruh Sağlığı Hizmetlerinin İyileştirilmesine İlişkin BM İlkeleri 3. maddede, Zihinsel Engelli Bireylerin Haklarına İlişkin BM Bildirgesi'nde, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme m.19'da düzenlenmiştir.

RUSİHAK
Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi

İtalya'da bir ruh sağlığı merkezi

Bakım veren kişiye çok yetersiz olan bakım ücreti dışında başka bir ücret ve sosyal hak verilmesi, evde bakım hizmeti verenlerin belli saatlerde, günlerde ya da tatillerde engelli yakınlarını bırakarak sosyal gereksinimlerini karşılayabilecekleri, dinlenebilecekleri ulaşılabilir merkezlerde "mola desteği" gibi olanaklar sağlanması önem taşımaktadır.

Büyük ölçekli bakım kurumlarından toplumsal yaşama katılımı kolaylaştıran, şehir merkezlerinde ve küçük ölçekli merkezlere geçilmesinin önemi açıktır.

TOPLUM-TEMELLİ BAKIM DESTEĞİ HİZMETİNE BİR ÖRNEK:

Slovenya'da 2008 yılında değişen ruh sağlığı yasasıyla, toplum koordinasyon ekipleri kurulmuştur. Bu ekipte yer alan, psikiyatr, psikolog, hemşire, aile üyesi ve gerektiğinde sosyal çalışmacı ile birlikte hastaneden çıkan kişi, toplum içinde nasıl yaşayacağına ve nasıl destek alacağına karar verir. Ekipteki uzmanlar haftada bir iki kez kişiyi ziyaret edip, ilaçlarını düzenli alıp almadığını kontrol eder. Toplum Koordinatörü, kişinin kendisiyle beraber süreci altı aylık periyodlarla değerlendirir ve yaşam programında gerekli değişikliklere karar verip yeni program oluşturur.

RUSİHAK
Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi

ÇALIŞMA HAKKI;

Engellilerin çalışma hakkına ilişkin düzenlemeleri içeren Özürlüler Kanunu'nun 14. Maddesinde işe alımlarda engelliler aleyhine ayrımcılık yasaklanmakta olup, 13. maddesinde mesleki rehabilitasyon hizmetleri verilmesi ve korumalı işyerleri açılmasına ilişkin hükümler yer almaktadır. Türk Ceza kanunu 122/a maddesi de işe alımlarda engellilere ayrımcılığı yasaklamıştır.

İş Kanunu'nun 30. maddesinde: "İşverenler, eli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde % 3 özürlü, kamu işyerlerinde ise % 4 özürlü ve % 2 eski hükümlü işçiye meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler." hükmü yer almaktadır. Çalışma hakkı, zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin, serbestçe seçtikleri ve açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamındaki bir işte hayatlarını kazanmaları hakkını da içerir. (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme m.27/1). Bu nedenledir ki devletler çalışma hakkının yaşama geçmesi için yasama tedbirleri dahil, uygun tüm tedbirleri almakla yükümlüdürler.

Hollanda'da ruh sağlığı alanındaki çeşitli üretim merkezleri

İtalya'da ruhsal sorunları olanlarında üyesi olduğu bir sosyal kooperatif.

Sorunlar;

Özürlüler Kanunu m.14'de "İşe alım, iş seçimi, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve çalışma şartlarına kadar her safhada ve işten çıkarma konularında ayrımcılık yapılamaz" denmesine rağmen uygulamada özürlü raporu olan ya da psikiyatrik teşhisi olan bireylerin işe alınmadıklarına rastlanmaktadır.

İtalya'da zihinsel engeli olanların çalıştığı bir atölye

İş Kanunu'nun ilgili hükmünün uygulanmasından beklenen yararın sağlanmadığı da görülmektedir. Bu kanunda, engellilere tanınan kontenjanın azlığı, işyerlerinde yeterli denetimin yapılmayışı, zorunlu sayıdaki engelli işe alınırken öncelikle ortopedik engellilerin tercih edilmesi, zihinsel ve ruhsal engeli olan kişilere karşı olan güçlü önyargılar ve ayrımcı uygulamalar nedeniyle bu engelli grubunun işe alınmaması en önemli sorunlardır. Bir başka sorun da, yasal düzenlemede yer almasına karşın, korumalı işyerleri hakkında toplumda bilgi eksikliği olması ve bu tür işyerlerinin yeterli özendirici tedbirlerle desteklenmemesidir.

Öneriler;

Çalışma hakkı kapsamında;

- Mesleki eğitim alabilme hakkı, eşit değerdeki işler için eşit ücret, fırsat eşitliği hakları;
- Engelli kişilerin sürekli olarak çalışmalarına imkan verecek olan cihaz ve donanımların verilmesi hakkı (BM Engelli Kişiler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar 7);
- İşyerinde zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyler için makul imkanların sağlanması hakkı (Avrupa Konseyi'nin Engelli Kişilerin İstihdamında Fırsat Eşitliğinin Sağlanması İlişkin İlke Kararı) mevcuttur.

Ülkemizde korumalı işyerleri için teşvikler getiren yönetmelik olmasına rağmen, zihinsel engeli olanlar için açılmış az sayıdaki dernek veya vakıf atölyesi dışında bir uygulama yoktur. Korumalı işyerlerinin teşvik edilmesi için tanıtıcı ve özendirici çalışmalar yapılabilir.

SEÇME VE SEÇİLME HAKKI - SİYASİ YAŞAMA KATILMA HAKKI

Oy kullanmak zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyin de hakkıdır, bunun sağlanması için gerekli değişikliklerin yapılması gerekmektedir. (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme m. 29)

Sorunlar;

İç hukukumuzda, zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin siyasi yaşama katılması ile ilgili ne Özürlüler Kanunu ne de başka bir kanunda düzenleme yoktur. Sadece 572 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname madde 26-27 ile; “Seçim kurullarının bu konuda düzenleme yapması gerekmektedir” şeklinde bir düzenleme mevcuttur.

Oy pusulalarının karmaşıklığı ve oy kullanma şeklinin bazen birden çok oy pusulası seçme zorunluluğunu içermesi, zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyin hakkını kullanabilmesinin önünde ciddi engeller oluşturmaktadır.

Öneriler;

Seçimden önce Yüksek Seçim Kurulu'na başvurularak zihinsel engelli bireyler için oy kullanma usullerinin, yerlerinin ve malzemelerinin kolayca ulaşılabilir ve anlaşılabilir olması, tek başına ya da kendi seçeceği bir kişi ile oy kullanmasının olanaklı hale getirilmesi talep edilmelidir. Bu konuyla ilgili haklar Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye dayanılarak da talep edilebilir.

RUSİHAK
Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi

DİĞER HAKLAR

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNE ÜYE OLMA HAKKI

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyler de dernek kurabilir ve derneklere üye olabilirler.

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL HAYATA KATILMA HAKKI

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireyler de kültürel yaşama başkalarıyla birlikte eşit bir şekilde katılma hakkına sahiptirler.

Devletler bireylerin bu hakkı kullanabilmesi için gerekli önlemleri almalıdırlar.

(Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme m.30)

Zihinsel ve ruhsal rahatsızlığı olan bireye yönelik olarak alınacak kararlarda ve verilecek hizmetlerde, bireylerin, ailelerinin ve gönüllü kuruluşların katılımının sağlanması gereklidir. (Özürlüler Hakkında Kanun, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme)

SEYAHAT EDEBİLME HAKKI

Özürlüler Kanunu geçici madde, “kanunun yürürlüğe girdiği yıldan itibaren 7 yıl içinde tüm resmi yapılar, yol, kaldırım, sosyal alan vb. özürlülerin erişebilirliğine uygun hale getirilir” demektedir, ancak 5 yıl geçmiş olmasına rağmen uygulamada bu uyumlaştırma henüz tam olarak yapılamamıştır.

- Belediye Kanunu m.15/81 gereğince, engelliler toplu taşıma araçlarından, ücretsiz veya indirimli olarak yararlanmaktadırlar.
- Engelliler H sınıfı sürücü belgesi ile araç kullanabilirler.
- Özürlü kartı olanlar, THY'dan % 40, DDY'den % 20 indirimli yararlanırlar.

RUSİHAK
Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi

BAŞVURU YOLLARI

Özel Hukuk Kapsamındaki Başvurular;

Bir kurumda bir hak ihlali ile karşılaşanlar açısından; personeli istihdam eden kurum ve kuruluş aleyhine zarar verici eylemin öğrenildiği tarihten itibaren en geç bir yıl içinde, maddi veya manevi ya da hem maddi hem de manevi tazminat davası açma hakkı vardır. (Hasta Hakları Yönetmeliği 43. madde)

Sözleşme İlişkisinden Kaynaklanan Başvurular;

- Hekim ile hasta arasındaki ilişkiye, Borçlar Kanunu çerçevesinde Vekalet Sözleşmesi hükümleri uygulanır. Hekim yükümlülüklerinden herhangi birinin ihlal edilmesi halinde, Borçlar Kanunu hükümleri çerçevesinde hukuk mahkemelerinde tazminat davası açılabilir.
- Eğer hekim veya başka bir kurum çalışanı, kasti ya da ihmali bir davranışı ile kişiye zarar vermişse, tazminat davası açılabilir. Dava, işlenen eylemin bulunduğu, tedavinin yapıldığı veya zarar görenin bulunduğu yerin mahkemesinde açılır. (İstenen tazminat miktarına göre dava Asliye Hukuk veya Sulh Hukuk Mahkemesinde açılır.)

Ceza Hukuku Kapsamındaki Başvurular;

Gerek hekimlerin gerekse kurumlarda çalışan kamu görevlilerinin kusurlu davranışları hukuksal sorumluluk yanında cezai sorumluluk da doğurur. Tıbbi hata ya da kamu kurumu görevlilerinin kasti ya da ihmali davranışları söz konusu ise suçun işlendiği yerdeki Cumhuriyet Savcılığına başvurmak gerekir.

RUSİHAK
Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi

İdare Hukuku Kapsamındaki Başvurular;

Söz konusu ihlal bir kamu kurumunda gerçekleşmişse, idare hakkında, zararın giderilmesi için tam yargı davası açılır. Olayın meydana geldiği tarihten itibaren bir yıl içinde ilgili idareden zararın giderilmesi istenmelidir. Altmış gün içinde idare olumsuz bir yanıt verir veya hiç yanıtlamazsa, zararın tazminine yönelik tam yargı davası idare mahkemesinde açılmalıdır. (Anayasa 125. m. ve İdari Yargılama Usulü yasası)

İdari Başvurular;

Hak ihlalinin yaşandığı kurumun üst kurumuna ya da kaymakamlık, valilik veya ilgili bakanlığa idari soruşturma başlatılması amacıyla dilekçeyle başvurulmalıdır ve bu başvurulara delil örnekleri ve tanık isim ve adresleri de eklenmelidir. (İlgili kurumların disiplin yönetmelikleri)

Meslek Örgütlerine Başvuru;

Özellikle hekimler açısından ilgili tabip odalarına, hekimin disiplin açısından cezalandırılması için bir dilekçeyle başvurulmalıdır.

Hak İhlallerinde Başvurulabilecek Diğer Kurumlar;

Valilik il insan hakları kurulları veya Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı gibi kurullara da başvurulabilir.

Uluslararası Başvuru Yolları;

İç hukuk yolları tüketildikten sonra uluslararası mekanizmalara başvurulabilir. Bunlar: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, BM Medeni ve Siyasi Haklar Komitesi gibi kurumlardır. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme kapsamındaki İhtiyari Ek Protokol uyarınca da başvuru yapılabilir.

RUSİHAK
Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi

BAŞVURU KAYNAKLARI

Engelli hakları ve mevzuatı konusunda en geniş ve güncel bilgi www.ozida.gov.tr sitesinde bulunmaktadır.

Ayrıca Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) www.shcek.gov.tr sitesinde de bakım hizmeti ile ilgili mevzuat ve diğer bilgiler bulunmaktadır.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ve diğer BM sözleşmeleri, Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi sitesi www.unicankara.org.tr adresinde bulunabilir.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin resmi çevirisinde bazı sorunlar bulunmakta olup, İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) internet sitesinde İngilizce aslına daha uygun çevirisi bulunmaktadır. www.ihop.org.tr

Ayrıca, insan haklarıyla ilgili mevzuat ve başvuru yolları için aşağıdaki kurumların sitelerinden yararlanabilirsiniz:

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı www.ihb.gov.tr

Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Bilgi Bankası,
www.inhak-bb.adalet.gov.tr

Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr

Ankara Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, ihm.politics.ankara.edu.tr

İnsan Hakları Ortak Platformu www.ihop.org.tr

İnsan Hakları Gündemi Derneği, rightsagenda.org

İnsan Hakları Derneği, ihd.org.tr

RUSIAKLA İLGİLİ BİLGİLER

Rusihak, 2003 yılında gönüllü bir girişim olarak bir araya gelen ruhsal ya da zihinsel sorun yaşayan bireyler ve yakınları tarafından 2006 yılında kuruldu. Üyelerinin %70'i sorunu yaşayan bireylerden oluşan rusihak, ruh sağlığı alanındaki ilk savunuculuk derneğidir.

www.rusihak.org sitesinde bu alandaki izleme raporları, ulusal ve uluslararası koşullar ve gelişmelerle ilgili raporlar bulunmaktadır.

Broşürü hazırlayanlar:

Fatma Zengin, psikolojik danışman
Gülçin Aktunç, avukat
Özlem Yılmaz, avukat
Nalan Erkem, avukat
Gülsun Kanat, sosyal çalışmacı

Düzeltili:

Tuba Emiroğlu

Tasarım:

Şafak Reklam

Destekleyen kuruluşlar:

Bu broşürü, Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi Derneği (Rusihak) ile Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü (RWI) hazırlamış ve İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (Sida) mali olarak desteklemiştir.

Broşürde kullanılan fotoğraflar, Rusihak'ın yurtiçi ve yurtdışı inceleme gezilerinde çekilmiştir. Broşürler izinsiz çoğaltılamaz.

